

Nominalkomposition i spansk sammenholdt med dansk

Henrik Høeg Müller

1. Indledning

Modsat de germanske sprog, hvor den mest produktive orddannelsesmetode er komposition, siger man sædvanligvis, at de romanske sprog i langt overvejende grad danner nye leksemer ved derivation (Ramsey (1956: 622-623), Herslund (1994: 84) og Alvar Ezquerro (1995: 48)).

Der er ingen grund til at anfægte det traditionelle udgangspunkt, hvis kriterierne for, at en konstellation af ord kan betragtes som komposition, er, at ordene sammenskrives og evt. udtales med en form for enhedstryk. Men hvis man på den anden side accepterer, at syntagmatiske komposita af typen *barco de guerra* (krigsskib), *venta de coches* (salg af biler/bilsalg), dvs. [N1-de-N2]-konstruktioner, også, i hvert fald i et vist omfang, kan og bør regnes for en slags komposita, udvides grænserne for komposition betragteligt, og orddannelse i moderne spansk er pludselig ikke så entydigt derivationelt baseret som traditionelt antaget.¹

I første del af artiklen diskuteres kriterierne for syntagmatiske komposition i spansk, og der argumenteres for det hensigtsmæssige i at anlægge en bredere semantisk fortolkning af komposition, både af rent systemiske årsager, men også fordi man på den måde får bedre mulighed for at sammenligne orddannelse inden for de romanske og germanske sprog på et mere ensartet grundlag.

1. “+” angiver sammenskrivning, mens “-” angiver særskrivning. Det skal i øvrigt bemærkes, at der godt kan forekomme andre præpositioner end *de* i spanske frasale nominalkomposita, jf. fx *vaso para cerveza* [glas til øl] ‘ølglas’, men det er ikke specielt hyppigt, og ofte alternerer disse præpositioner med *de*. Dette aspekt vil ikke blive kommenteret yderligere i artiklen.

Artiklens anden del drejer sig om mulighed for numerusvariation i modifikatoren, altså N2, jf. kontrasten mellem spanske eksempler som *cuarto de baño* (badeværelse) – *casa de baños* (badeanstalt) og *alquiler de coche* (leje af bil/billeje) – *venta de coches* (salg af biler/bilsalg). På baggrund af denne mulighed for variation argumenteres der for, at spanske frasale nominalkomposita både kan dannes i henhold til syntaktiske og morfologiske principper, og at netop denne dobbeltheds medfører visse vanskeligheder i forhold til at bestemme, om en given konstruktion bør opfattes som kompositionel eller ej.

I artiklens to første hoveddele fokuseres der på kompositumdannelse i spansk, og dansk vil kun blive inddraget sporadisk som sammenligningsgrundlag.

I sidste del af artiklen præsenteres en hypotese vedr. orddannelse i spansk og dansk, der bygger på leksikalsk betingede typologiske forskelle mellem endocentriske (germanske) og exocentriske (romanske) sprog. Det gøres gældende, at de typologiske forskelle mellem dansk og spansk har indflydelse på sprogenes orddannelse, og at der konkret kan påvises en analogi mellem komposition i dansk og derivation i spansk.

2. Kriterier for komposition

I (1a-d) nedenfor illustreres, at man med udgangspunkt i rent typografiske kriterier – dvs. afhængig af om komponenterne er sammenskrevne, (1a), forbundne med bindestreg, (1b), adskilt af blanktegn, (1c), eller forbundne med præposition, (1d), – kan opstille fire grupper af spanske nominalkomposita.

Sammenskrevne

(1a) *matamoscas* [dræber-fluer] ‘fluesmækker’, *bocacalle* [mund-gade] ‘gadeudmunding’, *malapata* [dårligt-ben] ‘klodsmajor’, *carapintada* [ansigt-malet] ‘militærmand’

Forbundne med bindestreg

(1b) *buque-escuela* [skib-skole] ‘skoleskib’

Adskilt af blanktegn

- (1c) *pez espada* [fisk-sværd] ‘sværdfisk’, *guerra civil* [krig-civil] ‘borgerkrig’

Forbundne med præposition

- (1d) *barco de guerra* [skib-krig] ‘krigsskib’, *máquina de escribir* [maskine-skrive] ‘skrivemaskine’

De mest produktive mønstre udgøres af V+N (*matamoscas*), N–A (*guerra civil*) og N–de–N (*barco de guerra*), hvoraf kun de to sidstnævnte danner endocentrisk opbyggede strukturer og dermed er i stand til at etablere leksikalske hierarkier i form af hyperonymer og hyponymer.² Denne artikel fokuserer udelukkende på [N–de–N]-konstruktioner.

På grund af [N–de–N]-konstruktionernes umiskendelige frasale form – kombineret med at de denoterer en konceptuel enhed – samt deres store udtrykspotentiale og udbredelse i de romanske sprog generelt er deres status som enten leksikalsk enhed eller syntaktisk frase omdiskuteret i litteraturen (se fx Benveniste (1974), DiSciullo & Williams (1987), Rainer & Varela (1992), Escandell Vidal (1995), Val Alvaro (1999) og Kornfeld (2009)).

Problemet er i bund og grund, som jeg ser det, at der ikke eksisterer et en-til-en-forhold mellem udtryk og indhold i form af et simpelt tegn (et simplekssubstantiv) og dets betydning. Når en konceptuel enhed, eller en enkelt entitetstype om man vil, udtrykkes af et komplekst sprogligt tegn, er der potentielt altid grobund for at diskutere, om dette tegn er dannet i henhold til en morfologisk proces eller en syntaktisk proces, forudsat selvfølgelig at man ønsker at opretholde et skarpt skel mellem på den ene side leksikon og morfologi og på den anden side syntaks.

2. Der kan også spores en vis produktivitet i mønstrene N–N (*perro policía* [hund-politi] ‘politihund’), N+N (*aguamiel* [vand-honning] ‘honningvand’) og A+N (*malapata* [dårligt-ben] ‘klodsmajor’), men der er ikke tale om orddannelsesstrategier, der kan anvendes systematisk til navngivning af nye fænomener. Nogle morfologer, se fx Kornfeld (1999), henregner også P+N (*contraargumento* [mod-argument] ‘modargument’) til nominalkomposition – ikke præfigering – mens der ligeledes findes analyser af V+N som endocentrisk opbyggede strukturer (Varela 1990). Disse opfattelser og diskussionerne, der ligger til grund for dem, har dog ikke umiddelbar relevans for denne artikels hovedpointer.

Et ords definatoriske træk er ifølge Cruse (1986: 35-36), at det er det mindste element i en sætning, der både besidder positionel mobilitet samt har en bestemt sekventiel orden, og at det er den største enhed, der er resistent over for eksternt indblanding, hvilket betyder, at ordet som enhed kun kan modificeres i sin helhed.³ Betragter man syntagmatisk nominalkomposition som orddannelse, er det selvfølgelig nærliggende at se på, i hvor høj grad [N-de-N]-konstruktioner opfører sig som ord for derigennem at forsøge at afgøre, om disse konstruktioner er nominalkomposita eller ej.

På basis af en række formelle kriterier er det muligt at forholde sig til konstruktionernes interne "soliditet". Med nedenstående eksempler viser Escandell Vidal (1995: 45-46), dels at visse frasale strukturer har opnået så høj en grad af kohæsion, at modificerende elementer, her i form af adjektiver, ikke lader sig indkile mellem N1 og N2, jf. (2a), dels at graden af leksikalisering kan være fuldstændig i den forstand, at betydningen af den komplekse struktur ikke kan forudses på baggrund af konstituenterne, jf. (2b). I sådanne tilfælde taler Escandell Vidal om egentlige syntagmatiske komposita.

- (2a) **un punto agudo de vista*; **un hombre grande de Estado*
un agudo punto de vista/un punto de vista agudo; *un gran hombre de Estado*
 'et skarpt synspunkt; en stor statsmand'
- (2b) *pie de liebre* [fod-hare] 'en art kløver'; *pie de atleta* [fod-atlet] 'en art hudsygdom'; *pie de gallina* [fod-kylling] 'en slags knob'

I samme retning argumenterer Val Alvaro (1999: 4764-5), når han konstaterer, at "fastlåsning af syntaktiske egenskaber i en bestemt form er en nødvendig betingelse for, at der eksisterer et syntagmatisk kompositum" og videre forklarer, "at et udtryk er syntaktisk fastlåst, betyder, at det ikke længere har de egenskaber, der er karakteristiske for den pågældende type struktur" (min oversættelse). Denne syntaktiske "fiksering" af udtrykket anskueliggør Val Alvaro med nedenstående eksempler.

3. Cruse (ibid.), der hovedsageligt tager udgangspunkt i engelsk, taler ikke specifikt om usammensatte ord, men bare om ord som sådan. Der anvendes dog kun usammensatte ord i eksemplerne.

- (3a) *Fin de semana* [slutning-uge] ‘weekend’
Fines de semana (N1/kernen er bærer af fleksiver.)
 **Fines de semanas* (N2/modifikatoren bærer ikke fleksiver.)
 **[Fin] [de semana de vacaciones]* [slutning-uge-ferie] (N2 kan ikke modificeres ved efterhængt PP.)
 **Fin de esa semana* (N2 kan ikke modificeres ved determinativ.)
 **Término de semana* (Konstituenten kan ikke udskiftes med synonymer.)
- (3b) **La piedra de toque y la de molino* ‘træde- og møllestenen’ (koordination tillades ikke.)

Status af kompositum associeres altså direkte med, hvor fasttømret et udtryks indre struktur forekommer at være. Val Alvaro (1999: 4827) udtrykker præcis denne tænkemåde, når han vender perspektivet og konstaterer, at “fravær af kompositionel betydning er den grundlæggende omstændighed, der gør, at visse [N-de-N]-konstruktioner kan genfortolkes syntaktisk som komplekse NP’er”.

Den opfattelse af komposition, der gives udtryk for i ovenstående korte gennemgang, ligger forholdsvist langt fra den måde, komposition normalt defineres på i en ikke-engelsk germansk kontekst. I dansk fx kan komposition jf. Den Store Danske Encyklopædi kort forklares som foreningen i én prosodisk og grafisk enhed af to allerede eksisterende ord, fx *askebæger*, *æbletræ* og *tankskib*, og man kan så tilføje, at modifikatoren N1 er morfo-syntaktisk “inert”, og at det sammensatte substantiv på betydningssiden udtrykker en samlet idé.⁴ Den danske definition af komposita bygger altså ikke på semantiske kriterier, men derimod strukturelle, og derfor kommer det ikke på tale som i spansk at opdele en særlig konstruktionstype, N+N, i kompositionelle vs. non-kompositionelle strukturer. I dansk dannes komposita i henhold til en fast mekanisme, kunne man sige, og der ikke tages hensyn til semantik.

4. Det konstateres tillige, at et kompositum uanset kompleksitet altid består af to led, hvis sammensætning ofte markeres med et fugebogstav. Disse karakteristika har dog ikke umiddelbar relevans for denne fremstilling.

Vender vi tilbage til de spanske eksempler i (2) og (3), kan man spørge, hvad de egentlig viser, og hvilken opfattelse af komposition de er udtryk for.

De første 3 eksempler i (3a), der er markeret med asterisk, illustrerer – sikkert inspireret af forholdene i germanske sprog – at N2, ikke-kernen, ikke kan modificeres selvstændigt, hvis den pågældende konstruktion stadig skal kunne siges at være et kompositum. Det kritiske punkt i den fremstilling er, at den synes at indebære en underliggende forståelse af, at hvis et kompositum kan (gen)konstrueres som frit NP, så kan det ikke have været et “rigtigt” kompositum. På den baggrund må man stille spørgsmålet, om det, at konstituenterne kan modificeres, så et udtryk ophører med at være et kompositum, betyder, at det ikke var et kompositum før. Det faktum, at man kan konstruere et frit NP som *los mejores barcos de la guerra* (krigens bedste skibe), indebærer vel næppe, at man ville tøve med at udnævne *barco de guerra* (krigsskib) til et fuldgodt kompositum. Paralleliserer man med dansk, er der heller ingen fornuft i at antage, at fordi *politibeskyttelse* kan laves om til *politiets beskyttelse*, så er det ikke et kompositum.

Der er også grund til at betvivle den antagelse, som ligger bag det sidste asterisk-markerede eksempel i (3a), nemlig at muligheden for substitution med synonymer afgør, om et givent udtryk gælder som kompositum. At både udtrykkene *barco de guerra* og *buque de guerra* denoterer skibe, der er konstrueret og kan anvendes til krig, gør ikke, at det ene eller dem begge med rimelighed kan opfattes som mindre kompositionelle.

Går vi videre til eksemplerne i (2), er problemstillingen egentlig den samme. Det er korrekt, at de pågældende eksempler ikke tillader indkilling af elementer, men kun kan modificeres ved foran- eller efterstilling af adjektiver, hvilket er i udmærket overensstemmelse med den gængse opfattelse af komposita og deres analogi med sammensatte ord.

Sagen er bare, at der eksisterer en række data, som, hvis man anlægger ovenstående synspunkt, bliver svære at gøre rede for. Der er sikkert ingen, der kan være uenig i, at eksemplerne nedenfor i (4) isoleret set

kan klassificeres som komposita i forhold til, at de udpeger én enkelt entitetstype.

- (4) *Lazo de luto* ‘sørgesløjfe’, *botón de stop* ‘stopknap’, *bolsa de viaje* ‘rejsetaske’, *cama de niño* ‘barneseng’, *noche de invierno* ‘vinternat’

Men nedenstående autentiske eksempler viser jo lige så klart, at det er muligt at indkile et adjektiv mellem de to substantiver.

- (5) *Lazo negro de luto* ‘sort sørgesløjfe’, *botón rojo de stop* ‘rød stopknap’, *bolsa negra de viaje* ‘sort rejsetaske’, *cama insuficiente de niño* ‘utilstrækkelig barneseng’, *noches húmedas de invierno* ‘fugtige vinternætter’

Andre data, såsom fx *una caja de herramientas (nunca usadas)* (en værktøjskasse/ en kasse med aldrig brugt værktøj), illustrerer, at visse [N1-de-N2]-konstruktioner både kan optræde alene som komposita og i sammenhænge, hvor N2 modificeres selvstændigt ved participium, adjektiv, præpositionssyntagma, relativsætning eller sideordning (se fx Müller 2000, 2007). Denne modifikation af N2 medfører, at N2's betydning indsnævres ved at blive aktualiseret selvstændigt, hvilket svarer til en form for determination, og derfor er den pågældende konstruktion ikke et kompositum.

Endelig skal det i forhold til (3b) nævnes, at koordination med ellipse er tilladt i spansk, når blot der ikke er tale om konstruktioner, hvor substantiverne har mistet deres oprindelige betydning, jf. *las tazas de café y de té* (kopperne til kaffe og til te/ kaffe- og tekopperne). Også dansk kræver jo, at konstruktionerne er semantiske transparente, jf. **rødkælk og -grød*.

Diskussionen her peger på, at den gennemgående opfattelse af komposition i spansk er nøje forbundet med graden af semantisk transparens. Det ene yderpunkt repræsenteres af eksempler som *diente de leche* (mælketand), *pie de atleta* (en art hudsygdom) osv., hvor de enkelte komponenter mere eller mindre har mistet deres oprindelige betydning. I disse tilfælde giver det ingen mening at forsøge at indkile et fremmedelement, fordi nominalkomponenterne på den måde ville

blive aktualiseret med deres oprindelige betydning, som de jo netop har mistet. En aktualisering af de enkelte elementer ville i disse tilfælde afstedkomme uforudsete og overraskende betydninger, fordi man således minder modtageren af kommunikationen om ordets oprindelige betydning. Men kohæsiionsgraden kan også være høj i tilfælde, hvor man egentlig ikke rigtigt kan påstå, at komponenterne har mistet deres oprindelige betydning. I eksemplerne *granada de mano* (håndgranat) og *anillo de matrimonio* (vielsesring) ville man vel næppe kunne påstå, at vi ikke længere kan genkende de oprindelige komponenter betydningsmæssigt, men alligevel tillader konstruktionerne ikke indkiling af modifikatorer. Man må således antage, at kohæsiionsgraden og resistensen over for udefrakomne elementers indblanding også afhænger af andre ikke-lingvistiske faktorer såsom fx en entitetstypes udvikling, funktion og status inden for det eller de domæner eller kontekster, hvor den spiller en rolle. For eksempel kan man sige, at *granada de mano* denoterer en gennem lang tid i samfundet fast etableret, konkret genstand inden for en klassifikation af granater. Det andet ekstrem, typisk eksemplificeret ved strukturer med begivenhedsdenoterende deverbalt kernesubstantiv som i (6), udgøres af et ikke særlig fasttømret, måske i visse tilfælde lejlighedsvist anvendt, begreb ofte inden for et domæne i udvikling, og derfor er det naturligt, at det undergår forandringer, der sprogligt manifesterer sig i forskellige anvendelser og placeringer af modifikationselementer.⁵

- (6) *venta de cerveza* 'ølsalg', *recogida de ropa* 'tøjindsamling', *quema de libros* 'bogafbrænding', *suspensión de pagos* 'betalingsstandsning', *construcción de viviendas* 'boligopførelse', *ataque de tropas* 'troppeangreb', *protección de policía* 'politibeskyttelse', *subida de precios* 'prisstigning'

Kohæsiionsgraden og den semantiske gennemsigthed skal ses som en skala eller et kontinuum og er således en stærkt relativ faktor. Udover lingvistiske kriterier som kernenominalets relationelle egenskaber og

5. På grund af deres lighed med syntaktiske strukturer er netop komplekse nominaler med deverbalt substantiv som kerneled kendetegnet ved høj grad af semantisk gennemsigthed og mulighed for nærmest fri substitution af modifikatoren, jf. *venta de carne*, *venta de trigo*, *venta de caballos*, *venta de teléfonos* (salg af kød, hvede, heste, telefoner).

status som denoterende første- eller andenordensentiteter (se Müller 2000ab, 2007) afhænger kohæsiionsgraden formentlig også af den denoterede entitetstypes status eller etablerethed i samfundet og det hierarki eller klassifikationssystem, den indgår i.

At et udtryk er leksikalsk fasttømret og/eller semantisk ugennemskueligt, medfører ikke et mere legitimt krav på status som kompositum. Desuden er der en stor grad af arbitraritet i at skulle lade et princip om semantisk transparens, semantisk relation til de oprindelige leksemer, være afgørende for om noget er et kompositum. Endelig må man jo også sige, at enhedsbetydning, dvs. det at en struktur udpeger én enkelt entitetstype – som man jo helt sproguafhængigt hævder er et definerende træk ved komposita – heller ikke afhænger af non-transparens således, at jo mere ugennemsigtig en konstruktion er, jo mere denoteres en enkelt entitetstype. Den sammenhæng findes ikke.

Semantisk ugennemsigtheden som bærende princip fører i sin yderste konsekvens til, at kun "Bahuvrihi"-komposita, altså eksocentriske opbyggede strukturer á la skoleeksemplet "redskin" (se fx Mellenius 1997), kan have status af komposita i spansk. Men [N-de-N]-konstruktioner udgør et produktivt system, hvor langt de fleste dannelser naturligt er endocentriske opbyggede strukturer. De eksocentriske er marginale set i forhold, fordi de ikke kan danne leksikalske hierarkier af over- og underbegreber. De metaforiske, ugennemskuelige udtryk er jo ofte nogle, der udvikler sig over tid, mens de mere lejlighedsvis dannelser har tendens til at være transparente, og det er dem vi bruger, når vi skal navngive nye fænomener, groft sagt.

At bedømme en konstruktion som værende kompositum eller ej ud fra, om den i nogle kontekster tillader indkiling af elementer mellem, eller modifikation af, de enkelte hovednominalkonstituenten, er arbitrært og udtryk for en ubegrundet "absolut betragtningsform" og en konvention, som ikke bringer os nærmere en udforskning af de processer eller lovmæssigheder, som komposita dannes efter. Med andre ord er kohæsiionsgrad ikke en definatorisk parameter, men en relativ størrelse, som ikke bør tillægges afgørende betydning ved kortlægning af komposita i spansk.

Udover de anførte indvendinger vedr. leksikalsk fasttømret og/eller semantisk ugennemskueligt som kriterier for komposition medfører den tilgang, som Val Alvaro og Escandell Vidal samt mange andre spanske grammatikere er talsmænd for, at det er vanskeligt at foretage sammenligninger med andre sprog eller gøre forsøg på typologisering på baggrund af orddannelse. Det kræver, at kriterierne er nogenlunde ensartede.

Ovenstående diskussion og overvejelser mener jeg peger på, at der er god grund til at anlægge et syn på komposition som et denotationelt betinget fænomen i den forstand, at det afgørende kriterium for, om to (eller flere) substantiver udgør et kompositum, er, om de tilsammen udpeger én enkelt entitetstype. Så kan udtrykket være strukturmæssigt frasal eller sammenskrevet, være mere eller mindre semantisk transparent eller leksikalsk sammentømret; det er ikke det afgørende.

3. Modifikatorens numerus

Uafhængigt af hvilke kriterier man til syvende og sidst lægger til grund for at betragte et udtryk som kompositionelt, er det selvfølgelig vigtigt at få klarlagt, om frasal komposition i spansk hovedsageligt er en syntaktisk eller morfologisk proces, eller noget ind imellem (Kornfeld 2009).

Kigger vi på eksemplerne i (7) og (8) nedenfor, forholder det sig sådan, at spansk hverken på sætnings- eller det nominale niveau tillader semantisk eller pseudo-inkorporering (Massam 2009) af tællelige substantiver i ental, der fungerer som internt argument. De pågældende substantiver skal tilsyneladende denotere noget homogent, dvs. være et massesubstantiv eller et tælleligt substantiv i pluralis. Der er således også på det nominale niveau tale om en syntaktisk proces.

(7a) *Lavan ropa.*
de.vasker tøj

(7b) *Lavan coches.*
de.vasker biler

(7c) **Lavan coche.*
de.vasker bil

- (8a) *Lavado* *de* *ropa*
 vask af tøj [tøjvask]
- (8b) *Lavado* *de* *coches*
 vask af biler [bilvask]
- (8c) **Lavado* *de* *coche*
 vask af bil

Billedet bekræftes også af de verbonominale komposita i (9).

- (9a) *Abrelatas/* **abrelata*
 åbner-dåser/ åbner-dåse [dåseåbner]
- (9b) *Quitadol/* **el quitasoles*
 fjerner-sol fjerner-sole [parasol]

Og videre i (10a) kan man se, at leksetet *conejo* (kanin) i singularis kommer til at denotere en masse, mens kernen *cuidado* (pasning) i (10b) gennemtvinger pluralis i N2, fordi der jo netop ikke i den situation kan være tale om en masse.

- (10a) *La venta de conejo literalmente se disparó [...]*
 'salget af kanin(kød) eksploderede bogstaveligt talt [...]'
- (10b) [...] *consulte libros y web sites sobre el cuidado de conejos.*
 '[...] konsulter bøger og hjemmesider om pasning af kaniner/
 kaninpasning'

I (11) er der så pludseligt noget helt andet på spil. Kernesubstantiverne er ligesom før deverbale og begivenhedsdenoterende, men modifikatoren, N2, optræder i singularis, og det ville være endog meget vanskeligt at argumentere overbevisende for, at N2 i disse tilfælde denotere masser.

- (11a) *Siendo una especie de plaga, el reglamento permite a los forestales y a los cazadores la caza de conejo para el control de la población.*
 'da den er et skadedyr, tillader reglementet, at skovbetjente og jægere foretager jagt på kanin/kaninjagt for at kontrollere populationen.
- (11b) *Comienza la recogida de uva en la Rioja Alavesa con buenas perspectivas.*
 'høsten af drue/druehøsten begynder godt i la Rioja Alavesa'

- (11c) *La recogida de manzana aún en nuestros tiempos se realiza de forma manual, [...]*
 ‘høsten af æble/æblehøsten sker selv i vore dage manuelt [...]’
- (11d) *Los presidentes del Congreso y el Senado asisten a la izada de bandera en Colón.*
 ‘præsidenterne for kongressen og senatet deltager i hejsning af flag/flaghejsning på Colón-pladsen.’
- (11e) *Banco Sabadell te ayuda en la compra de coche [...]*
 ‘Banco Sabadell hjælper dig ved køb af bil/bilkøb [...]’
- (11f) *Evitar el timo en el alquiler de coche.*
 ‘undgå snyderi ved leje af bil/billeje’

Sammenligner vi så eksemplerne i (11) med andre syntagmatiske komposita, hvis kerne er absolut, dvs. ikke-deverbal og derfor konceptuelt uafhængig, som det er tilfældet i (12), så kunne man jo godt bringes til at tro, at de samme principper styrer dannelsen af begge typer af strukturer.

- (12) *colilla de cigarro* ‘cigaretskod’, *torre de iglesia* ‘kirketårn’, *piedra de molino* ‘møllesten’, *pulsera de mujer* ‘kvindearmbånd’, *hacha de bombero* ‘brandmandsøkse’, *mesa de cocina* ‘køkkenbord’, *granada de mano* ‘håndgranat’

Hvis kernen er non-prædikativ, er hovedprincippet, at N2 optræder i singularis. Hverken i forbindelse med eksemplerne i (11) eller (12) er der tale om masselæsning. Derimod ville det nok være mere rimeligt at forklare N2’s status i begge tilfælde ved at sige, at substantivet denoterer de træk, der konstituerer begrebet, således at N2 har en ren intensionel læsning.⁶

Imidlertid viser eksemplerne i (13), at princippet om singularismarkeringen af N2, når kernen er non-prædikativ, sagtens kan fraviges,

6. I forbindelse med (11def) ville man formentlig kunne hævde, at N2 denoterer et non-specifikt individ, idet de af udtrykkene udpegede “situationer” prototypisk kun involverer ét individ, jf. at man fx ved flaghejsning kun hejser et flag. Numerus skal generelt kun forstås som en formel distinktion mellem morfologisk kodet singularis og pluralis, og implicerer ikke, at substantiver ikke kan optræde numerisk neutrale i den forstand, at de ikke angiver, om den udpegede entitet skal forstås som en flerhed eller et individ (se fx Laca 1996; Espinal 2009).

idet N2 i visse tilfælde også med absolut kernesubstantiv optræder i pluralis.

- (13a) *Cepillo de dientes* 'tandbørste', *bloc de notas* 'notesblok', *sillón de brazos* 'armlænestol'
- (13b) *Eje de rueda* 'hjulaksel' – *vapor de ruedas* 'hjuldamper'
- (13c) *Cuarto de baño* 'badeværelse' – *casa de baños* 'badeanstalt'
- (13d) *Asta de bandera* 'flagstang' – *cuarto de banderas* 'skab til signalflag'
- (13e) *Zapatillas de deporte* 'sportssko' – *patio de deportes* 'sportsplads'

Her kan man se, at numeruskontrasten klart er under indflydelse af, hvad vi kunne kalde vores prototypiske opfattelse af verden sådan, at man følger logikken om, at fx en tandbørste bruges til at børste flere tænder, og en notesblok til at tage flere noter på. Så eksemplerne i (13) peger generelt på, hvordan også de absolutte kernesubstantivers semantik, denotata, er bestemmende for numerusmarkering i N2. Det er simpelthen situationen, eller det billede af verden, man forsøger at etablere/gengive, der afgør det.

På baggrund af ovenstående diskussion må man i første omgang konstatere, at i forhold til spanske [N-de-N]-konstruktioner er den position, hvor man sondrer klart mellem leksikalsk og syntaktisk dannelse, altså mellem morfologisk substantivekspansion og syntaktisk NP-ekspansion, kraftigt udfordret af data.

Enten dannes spanske [N-de-N]-konstruktioner syntaktisk i overensstemmelse med de principper, der gælder for semantisk inkorporering på sætningsniveauet, hvilket jo ikke helt overraskende ser ud til at være det dominerende mønster, når kernesubstantivet er prædikativt, eller også dannes de i leksikon/morfologisk, og så kan deres tilblivelse sammenlignes med andre orddannelsesprocesser, hvor ikke-kernen/modifikatoren er et anumerisk leksem, som ser ud til at være hentet direkte fra leksikon. Denne sidste leksikalsk orienterede kompositumdannelse forekommer at være fremherskende, når kernen er ikke-prædikativ. Så syntagmatisk kompositumdannelse i spansk ser ud til både at foregå på det leksikalske og på det syntaktiske niveau.

I dansk derimod er komposita sammenskrevne, de har et særligt trykmønster, deres elementer kan ikke separeres eller modificeres separat, og der er ikke nogen form for intern kongruens mellem elementerne, men der findes dog, som vi ved, nogle fugeelementer eller bindebogstaver. Bortset fra ganske få undtagelser optræder modificatoren altid anumerisk i dansk og er fuldstændig uafhængig af ethvert kontekstuel signal i form af fx pluralitet af aktører, der er involveret i den situation, det nu drejer sig om.

I spansk forholder det sig lige modsat. Syntagmatiske komposita har særskrivning, de har ikke noget trykmønster eller nogen intonationskontur, der er klart forskellig fra almindelige NP'ers, og konstituenterne kan ofte modificeres selvstændigt og endelig, som vi har set, så afhænger numerusspecifikationen af ikke-kernen af en hel række semantiske og ekstralingvistiske faktorer.

Denne mangel på en formel distinktion mellem to funktionelt forskellige dannelsesmønstre i spansk betyder, at [N1-de-N2]-strukturen både dækker dannelsen af "ægte" syntagmatiske komposita, hvor N2 er et anumerisk, ukodet leksikalsk element, og dannelsen af syntagmatiske komplekse strukturer, hvis beskrivelsesagtige natur viser sig ved N2's afhængighed af omgivelserne. Det faktum, at der kun findes en formel dannelsesstrategi forklarer også, hvorfor det i spansk litteratur om emnet er et tilbagevendende problem, hvorvidt visse [N1-de-N2]-strukturer skal regnes for komposita eller almindelige NP'er.

4. Hypotese om orddannelse

Upåagtet at der i det foregående argumenteres for en bredere opfattelse af komposition i spansk, er det en gammel erkendelse, at de germanske sprog ofte bruger komposition til at udtrykke, hvad de romanske formidler ved en derivational strategi (Bally 1932, Rainer & Varela 1992). Det betyder, at mange simple og afledte ord i spansk har komposita som deres oversættelsesmæssige ækvivalenter i dansk, jf. (14) og (15).

Derivation → kompositum

(14a)	<i>escritorio</i> – <i>skrivebord</i>	(<i>escribir</i> : 'skrive')
(14b)	<i>dentadura</i> – <i>tandsæt</i>	(<i>diente</i> : 'tand')
(14c)	<i>petrolero</i> – <i>olietankskib/oliehandler</i>	(<i>petróleo</i> : 'olie')

Simpelt substantiv → kompositum(15a) *berberecho – hjertemusling*(15b) *búho – hornugle*(15c) *púlpito – prædikestol*

Idéen, som præsenteres i det følgende, er, at man kan redegøre for denne forskel ud fra den nominale del af teorien om endocentriske vs. eksocentriske sprog (se fx Herslund & Baron 2005).

De romanske eksocentriske, overvejende artefaktdenotende substantiver, er generelt mere præcise mht. deres leksikalske betydning end de tilsvarende germanske endocentriske substantiver. Romanske substantiver ser ud til i højere grad at leksikalisere den semantiske komponent "figur", dvs. form, dimensionering samt objektets struktur, mens de germanske modsat i højere grad leksikaliserer "funktion", som jo er et inhærent abstrakt træk ved et hvilket som helst artefaktdenotende substantiv. Denne rene fokus på funktion, eller måske rettere ikke-fokus på objektets form, betyder, at germanske simpleks-substantiver i mange tilfælde er semantisk vage. Det tillader så, at de kan fungere som betegnelser på et generisk prototypeniveau, dvs. et generelt hyperonymisk niveau, hvortil der ikke svarer nogen form i de romanske sprog.

Når danske sprogbrugere har brug for at udtrykke sig på et niveau under det generelle hyperonymiske niveau, sker det ofte ved brug af komposita, som jeg har forsøgt at illustrere i (16) med *tæppe* og *vogn*. *Tæppe* og *vogn* repræsenterer leksikalisering på familieniveauet, mens spanske substantiver er tvunget til at denotere undertyper, altså objekter på et hyponymisk niveau (se også fx Korzen 2008 for italiensk).

(16) Dansk	Spansk
<i>tæppe</i>	[Ø]
<i>sengetæppe</i>	<i>colcha</i>
<i>vægtæppe</i>	<i>tapiz</i>
<i>ægte tæppe</i>	<i>alfombra</i>
<i>væg-til-væg tæppe</i>	<i>moqueta</i>
<i>teatertæppe/ scenetæppe</i>	<i>telón</i>
<i>slumretæppe</i>	<i>manta</i>

<i>vogn</i>	[Ø]
<i>personvogn</i>	<i>coche</i>
<i>lastvogn</i>	<i>camión</i>
<i>godsvogn</i>	<i>vagón</i>
<i>sækkevogn</i>	<i>carretilla</i>
<i>hyrevogn</i>	<i>taxi</i>
<i>ladvogn</i>	<i>plataforma</i>
<i>varevogn</i>	<i>furgoneta</i>

Den samme pointe illustreres med skaldyrshierarkiet i (17) (se også Herslund 1997).

- (17) 1. generisk hyperonym, klasse (*skaldyr – marisco*)
 2. generelt hyperonym, familie (*musling – Ø*)'
 3. hyponymer, arter (*blåmusling, hjertemusling, kam-musling, venusmusling – mejillón, berberecho, vieira, almeja*)

Man kan på den baggrund sige, at dansk har brug for kompositionssystemet til at navngive entiteter på et hyponymisk niveau. På grund af de danske substantivers semantiske vaghed og deraf følgende leksikaliserings på det hyperonymiske familieniveau er det forventeligt, at komposition må være meget frekvent i dansk sammenstillet med spansk, og derfor er det også at forvente, at komposition er mere integreret i det grammatiske system som en kraftigt automatiseret morfologisk orddannelsesproces.

I modsætning hertil er spanske simplekssubstantiver allerede mættet i en semantisk forstand, så spansk har ikke haft brug for og har derfor heller ikke udviklet et fuldt morfologisk system til at tage sig af denne "informationspakningsopgave". I spansk er den semantiske komponent enten allerede indkapslet i det simple substantiv, eller også anvendes en alternativ strategi, nemlig derivation. Så selv om syntagmatisk komposition af [N1–de–N2]-typen også i de romanske sprog ofte er påkrævet for at kunne skabe en term, der denoterer en undertype, kan man betragte den syntagmatiske komposition som en slags supplement, eller ekstra system, i forhold til det mere centrale derivationelle system og de semantisk indholdsrige simplekssubstantiver. Derfor er komposi-

tion ikke blevet automatiseret, blevet gjort til en rutine, inden for det morfologiske system.

En anden overvejelse, der kunne understøtte synspunktet om en fundamental typologisk forskel mellem de to sprogtyper, romanske og germanske, og som har indflydelse på deres orddannelsessystemer, er, at når de semantisk underspecificerede danske substantiver á la *vogn/læppe*, optræder som kerneled i komposita, så ligner de faktisk de semantisk underspecificerede suffikser i de romanske sprog. Det er den pointe, der forsøges illustreret i (18) nedenfor. Analogien mellem kategorierne består i, at både danske substantiver og spanske suffikser er semantisk vage på den måde, at de isoleret set ikke udtrykker en specifik betydning. Begge typer elementer har brug for at blive mættet udefra for at opnå fuld "denotational" status. De deler det træk at være semantisk underspecificerede, men syntaktisk fungerer de danske substantiver selvfølgelig som kerne og de spanske suffikser som modifikatorer i relation til de nominale elementer, de bliver kombineret med. Analogien understøttes yderligere af det faktum, at de danske substantiver, når de fungerer som kerne, reduceres prosodisk og udtales med bitryk.

(18) Spansk	Dansk
<i>puente – pontaje</i>	<i>bro – bropenge</i>
<i>olmo – olmeda</i>	<i>elm – elmelund</i>
<i>diente – dentadura</i>	<i>tand – tandsæt</i>
<i>petróleo – petrolero</i>	<i>olie – oliehandler</i>
<i>escribir – escritorio</i>	<i>skrive – skrivebord</i>
<i>campana – campanario</i>	<i>klokke – klokketårn</i>
<i>plátano – platanal</i>	<i>banan – bananplantage</i>

Dansk har således pga. substantivernes vage semantiske indhold udviklet et nominalkompositionssystem, som er uafhængigt af syntaks. De romanske sprog har vanskeligere ved at kombinere deres semantisk tunge substantiver, og derfor anvender de i højere grad det derivationselle system, eller som sagt syntagmatisk komposition, som jo i mange tilfælde er en syntaktisk proces.

Man kan selvfølgelig stille en række spørgsmål til denne hypotese, men her skal blot nævnes et par af de mest åbenbare:

(i) Den generelle karakterisering af danske substantiver som semantisk svage/vage postuleres på basis af en specifik undergruppe af substantiver, om end en vigtig og stor undergruppe, nemlig de substantiver, der denoterer artefakter, og som typisk er ækvivalente med spanske simplekssubstantiver eller derivationelt afledte former.⁷

(ii) Det er ikke umiddelbart evident, at en generalisering baseret på denne undertype gælder for alle danske komposita (eller germanske for den sags skyld) al den stund, at danske komposita jo godt kan have kernesubstantiver med leksikalsk vægt eller stærk betydning. Så spørgsmålet er, hvor langt en generalisering på det foreliggende grundlag rækker eller kan strækkes.

I denne sammenhæng er hypotesen blot blevet introduceret, men den kræver naturligvis nærmere granskning og frem for alt flere data.

7. Konklusion

I den første del af artiklen redegjordes for, at syntagmatisk komposition i spansk kobles alt for snævert sammen med leksikalisering og semantisk transparens, og at det har nogle uheldige konsekvenser, dels internt systemisk, dels eksternt i forhold til sammenligning med andre sprog.

På baggrund af en diskussion af modifikatorens numerus konstateredes i artiklens anden del, at spansk kan siges at anvende den samme formelle struktur til to funktionelt forskellige dannelsesmønstre, ét der i overvejende grad er syntaktisk, og et andet der er morfologisk.

Endelig fremlagdes en hypotese om, at en mulig grund til at de romanske sprog i forhold til de germanske i højere grad gør brug af derivation, og komposition kun anvendes som en slags sekundær strategi, kunne søges i substantivernes forskellige informationsvægt i de to sprog.

7. I mange tilfælde er der jo strukturel parallelitet mellem spansk og dansk, jf. fx *barco de guerra* (krigsskib), *granada de mano* (håndgranat), og *máquina de escribir* (skrivemaskine), hvor der er tale om kompositionelle strukturer på begge sprog.

Henvisninger

- Alvar Ezquerro, M. (1995). *La formación de palabras en español*. Madrid: Arco Libros.
- Bally, C. (1932). *Linguistique générale et linguistique française*. Berne: Francke.
- Benveniste, E. (1974). Fondements syntaxiques de la composition nominale, *Problèmes de linguistique générale* II, Paris: Gallimard, 145-162.
- Cruse, D.A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DiSciullo, A. M. & E. Williams. (1987). *On the Definition of Word*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Escandell Vidal, M.V. (1995). *Los complementos del nombre*. Madrid: Arco Libros.
- Espinal, M.T. (2009). Bare nominals in Catalan and Spanish. Their structure and meaning, *Lingua* (2009), doi:10.1016/j.lingua.2009.06.002
- Herslund, M. (1994). Verbonominale konstruktioner og komposita. Sammensatte substantiver i dansk, i Baron (red.) *LAMBDA* 20, Institut for Datalingvistik. Handelshøjskolen i København, 83-88.
- Herslund, M. (red.). (1997). *Det franske sprog. Kapitel I. Grundlag*. Foreløbig version. Copenhagen Business School.
- Herslund, M. & I. Baron (2005). Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais, i M. Herslund & I. Baron (red.), *Le Génie de la Langue Française. Perspectives typologiques et contrastives* (Langue française 145), Paris: Larousse, 35-53.
- Kornfeld, L.M. (2009). Compounding in Spanish, i R. Lieber & P. Stekauer (red.), *The Oxford Handbook of Compounding*, Oxford: Oxford University Press, 436-452.
- Korzen, I. (2008). Determination in endocentric and exocentric languages. With evidence primarily from Danish and Italian, i H.H. Müller & A. Klinge (red.), *Essays on Nominal Determination. From Morphology to Discourse Management* (Studies in Language Companion Series (SLCS) 99), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 69-100.
- Laca, B. (1996). Acerca de la semántica de los plurales escuetos del español, i I. Bosque (red.) *El sustantivo sin determinación. La ausencia de determinante en la lengua española*, Madrid: Visor Libros, 241-268.

- Massam, D. (2009). Existential incorporation constructions, *Lingua* 119, 166-184.
- Mellenius, I. (1997). *The Acquisition of Nominal Compounding in Swedish*. Lund: Lund University Press.
- Müller, H.H. (2000a). Noun phrases in specialized communication. The cognitive processing of the Danish *s*-genitive construction, I L. Lundquist & J. Jarvella (red.), *Language, Text and Knowledge. Mental Models of Expert Communication*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 49-81.
- Müller, H.H. (2000b). Los compuestos sintagmáticos con núcleo verbal, *Proceedings del XIV Congreso de Romanistas Escandinavos*. Stockholm, 232-245.
- Müller, H.H. (2007). *Nominalkomposition i moderne spansk. En teori om betydningsdannelse*. Doktordisputats forsvaret ved CBS i juni 2007. s. 512.
- Rainer, F. & S. Varela (1992). Compounding in Spanish, *Rivista di Linguistica* 4 (1), 117-142.
- Ramsey, M.M. (1956). *A Textbook of Modern Spanish*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Val Alvaro, J.F. (1999). La composición, i I. Bosque & V. Demonte (red.), *Gramática descriptiva de la lengua española* 3, Madrid: Espasa Calpe, 4757-4841.
- Varela Ortega, S. 1990. Composición nominal y estructura temática, *Revista Española de Lingüística* 20, 55-81.